

Pytem, u Ciebie w te dni przedostatnie
nieodwroczonego wazku -
- Patrz... " " "

13

Komizm i tragizm
w literaturze romantyzmu

...
wydatnie

Pytem, u Ciebie w te dni, przedostatnie,
Gdy podobniatjes, co chwila - co chwila -
Do ugniewionej piersi Orfeja lyry.
W której ię reutuinoc z pieśnią porosile,
I rozmarzając z sobą struny ceterę;

Trzecie ty,

Po dwie - po dwie -

I samozac z cicha:

- Zawrócić on
- Uderzać w ton...

• Pyć taki mistrz... ze gra... ,choć, odp...

W.

Pytem u Ciebie w te dni, Fryderyka
którego rzeka, sta swojej brzości
Alchemicznej - i walcia - i sztyki,
I...
Mieszkała mi ię w oczach z klamratwą
?

Komizm i tragizm
w literaturze romantyzmu

PRACE
NAUKOWE

UNIWERSYTETU
ŚLĄSKIEGO
W KATOWICACH

NR 3494

Komizm i tragizm w literaturze romantyzmu

pod redakcją

Marka Piechoty, Marty Kalarus, Oskara Kalarusa

Redaktor serii: Historia Literatury Polskiej
Marek Piechota

Recenzent
Henryk Gradkowski

Publikacja współfinansowana ze środków
Samorządu Studenckiego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach

Spis treści

Wstęp	7
Marek Piechota	
Tragiczne i komiczne konteksty terminu Świętej Inkwizycji w polskim romantyzmie. Jeszcze o <i>Auto-da-fé. Komedii w jednym akcie i jednej scenie</i> Cypriana Norwida	11
Ewelina Giżka	
Komizm <i>Pamiętek Soplicy</i> Henryka Rzewuskiego	34
Maria Janoszka	
<i>Pan Jowialski</i> w świecie luster. O powtórzeniu jako zasadzie konstrukcyjnej komedii Aleksandra Fredry	56
Anna Szumiec	
Rola symboli w kształtowaniu komizmu i tragizmu w opowiadaniu Aleksandra Grozy <i>Biała róża Pinettiego</i>	70
Marta Kalarus	
„Bo na tym świecie Śmierć wszystko zmiecie...”. Tragiczny wymiar maskarad w wybranych utworach literatury romantyzmu	79
Julian Strzałkowski	
Motyw mesmeryzmu w literaturze romantycznej	92
Oskar Kalarus	
Alchemia pod znakiem Saturna. Tragizm i melancholia w <i>Sędziwoju</i> Józefa Bohdana Dziekońskiego	103
Joanna Sapa	
Alina kontra Balladyna. Tragizm antybaśni ukrytej za baśniową scenografią dramatu Juliusza Słowackiego	113
Indeks osobowy	133

Wstęp

Kategorie komizmu i tragizmu nieodmiennie od wieków towarzyszą refleksji literaturoznawczej. W zależności od epok i pojawiających się w nich tendencji (filozoficznych, ideologicznych, kontekstów politycznych) pojęcia te funkcjonowały w literaturze w różny, nieraz zależny od aktualnych idei, sposób. Dotyczy to także romantyzmu, czyli epoki powszechnie łączonej z drugą z wymienionych kategorii estetycznych. Tragizm, mający swe źródła między innymi w ówczesnej rzeczywistości historycznej, stał się dla pokolenia romantyków (zwłaszcza zaś romantyków polskich) nieodłącznym cieniem. Poczucie tragiczności znalazło odbicie zarówno w literaturze, jak i sztuce, historiozofii czy antropologii tamtego okresu.

Zdawałoby się, że w związku z tym stroniono od wątków o charakterze komicznym. Jak stwierdziła Irena Skwarek, „określająca romantyczny światopogląd koncepcja sztuki jako czynu etycznego, dominujący tyrtejski model czy konstytuowane przez romantyków hierarchie wartości nie były zbyt otwarte dla żywiołu komicznego”¹. Nie oznacza to jednak, że w dobie romantyzmu nastąpiło całkowite odwrócenie się jej twórców od komizmu – wręcz przeciwnie, stał się on niezwykle ważnym komponentem wielu gatunków i chwytów charakterystycznych dla literatury tamtego okresu.

W niniejszym tomie – będącym już szóstym na przestrzeni płodnych lat 2007–2016 zbiorem artykułów wydanych z inicjatywy Studenckiego Koła Naukowego Romantyzmu, działającego na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach – pragniemy pokazać różnorodność, z jaką romantycy wykorzystywali w swych dziełach literackich kategorie tragizmu i komizmu. Różne ujęcia tematu (od odmiennych metodologii po różne strategie narracyjne prezentacji swych dociekań) przyjęli także autorzy szkiców składających się na publikację.

¹ I. SKWAREK: *Komizm*. W: *Słownik literatury polskiej XIX wieku*. Red. J. BACHÓRZ, A. KO-WALCZYKOWA. Wrocław 1991, s. 418.

W otwierającym tom szkicu Marek Piechota przedstawia romantyczne koncepcje terminu *auto-da-fé*, traktowanego w odmienny sposób przez Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego, Zygmunta Krasińskiego oraz Cypriana Kamila Norwida. Przyjęta przez autora artykułu szeroka perspektywa pozwala na ukazanie zarówno komicznych, jak i tragicznych kontekstów wykorzystywania terminu *auto-da-fé* w twórczości wielkich romantyków polskich.

Temat komicznych wątków literatury romantycznej podejmuje Ewelina Giżka, opisująca słynne *Pamiętki Soplicy* Henryka Rzewuskiego. Autorka poddaje analizie różne rodzaje komizmu występujące w dziele Rzewuskiego, podkreśla także walory komiczne anegdot pojawiających się w gawędowej narracji pisarza.

W tomie nie mogło zabraknąć także tekstu dotyczącego twórczości najsłynniejszego polskiego komediopisarza doby romantyzmu, czyli Aleksandra Fredry. W poświęconym *Panu Jowialskiemu* szkicu Maria Janoszka skupia się na licznie reprezentowanych w utworze formach repetycji i powtórzeń, mających istotny wpływ na kompozycję oraz wymowę ideową dzieła.

Komizm i tragizm objawiał się nadto niewątpliwie w stosowanych przez romantyków symbolach, czego dowodzi w swym szkicu Anna Szumiec. Autorka, poddając wnikliwej analizie i interpretacji opowiadanie *Biała róża Pinettięgo*, wskazuje, w jaki sposób zostały w nim przedstawione rekwizyty oraz jak wpływają one na tragiczne lub komiczne odczytanie poszczególnych sytuacji oraz całego utworu Aleksandra Grozy.

Kwestia symbolicznego odczytania kodów kulturowych odgrywa także dużą rolę w kolejnym składającym się na publikację artykule. Marta Kalarus, analizując *Maskaradę* Michaiła Lermontowa, *Jana Bieleckiego* Juliusza Słowackiego oraz *Marię* Antoniego Malczewskiego, wskazuje na konteksty antropologiczne dotyczące motywu maski i prezentuje tragizm zawarty w maskaradach opisanych w wymienionych utworach.

Tragizm przenikał także romantyczne „opowieści niesamowite”, czego dowodem są dwa kolejne szkice zawarte w tomie. Julian Strzałkowski, bazując na utworach *Siła woli* Józefa Bohdana Dziekońskiego oraz *Lekarz magnetyczny* Józefa Dzierzkowskiego, stara się odpowiedzieć na pytanie, w jaki sposób motyw popularnego w wieku XIX mesmeryzmu wpłynął na tragiczną wymowę wymienionych utworów. Z kolei Oskar Kalarus, sięgając do innego dzieła Dziekońskiego – *Sędziwoja* – opisuje pojawiające się w utworze charaktery saturniczne oraz tragiczne skutki dokonanych przez bohaterów wyborów życiowych.

W zamykającym tom artykule Joanny Sapy ponownie analizie zostanie poddana twórczość Słowackiego. Autorka proponuje odczytanie *Balladyny* z uwzględnieniem odniesień intertekstualnych nawiązujących do baśni braci Grimm oraz ludowych baśni ukraińskich; wskazuje również funkcjonującą na różnych poziomach dwoistość dramatu, zawierającego zarówno cechy baśni, jak i antybaśni.

Ten skrótowy przegląd zawartości tomu pokazuje, że każdy z autorów przyjął odmienną perspektywę. Dzięki temu publikacja w różnorodny sposób przedstawia funkcjonowanie komizmu i tragizmu w literaturze romantycznej. Widać również wyraźnie, że – mimo wspomnianej tragiczności cechującej egzystencję pokolenia romantyzmu – w literaturze epoki znalazły swe miejsce obie kategorie estetyczne, często łącząc się ze sobą w obrębie nie tylko tych samych zagadnień, ale również utworów.

Redaktorzy tomu

Indeks osobowy

- Aleksy I, car Rosji 21
Allen Cheresh Elizabeth 81, 82
Ammianus Marcellinus 18
Aretino Pietro 106
- Bachórz Józef 7, 38, 93, 115
Bachtin Michaił 80
Bajka Marcin 103
Balbus Stanisław 80
Balzak Honoriusz 30
Bania Zbigniew 19
Bańko Mirosław 14
Bartoszyński Kazimierz 35, 38, 39, 42
Bataille Georges 85, 88
Batory Stefan, król Polski 13
Baudouin de Courtenay Jan 92, 93
Bécu Salomea, zob. Słowacka Salomea
Bestużew Aleksander 23
Bestużew Mikołaj 23
Bettelheim Bruno 118, 120
Bieliński Piotr 13
Billip Witold 57, 58, 60, 62, 63, 65
Boholm Åsa 79, 84
Bokiniec Monika 57
Borges Jorge Luis 15
Brackett Edward Augustus 96, 97
Bradbury Ray 16
Broch Hermann 15
Brzozowski Jerzy 24
Buchwald-Pelcowa Paulina 19
Byron George 82, 125
Bystroń Jan Stanisław 45
- Canetti Elias 14, 16
Castle Terry 82
Cepik Jerzy 17, 19, 20
Chateaubriand François-René de 73, 82
Chmielowski Piotr 36
Chodkiewicz Jan Karol 44
Choisy Claude Gabriel de 46
Chrościcki Juliusz Antoni 19
Chwin Stefan 23
Cichocki Kasper 19
Cieszkowski Ludwik 48
Cirlot Juan Eduardo 71, 72
Czarnomorska Jolanta 29
Czczot Jan 22
Czubek Jan 24
- Dali Salvador 26
Dambek Zofia 29
Dante Alighieri 30
Dąbrowski Roman 26
Dernałowicz Maria 21, 22, 51
Dickenson John 19
Dihm Jan 46
Dobroczyński Bartłomiej 92
Dopart Bogusław 21
Doroszewski Witold 12, 13
Dubisz Stanisław 17
Dziekoński Józef Bohdan 8, 94, 95, 96, 97,
102–107, 109–111
Dziemidok Bohdan 57
Dzierzkowski Józef 8, 94, 97–99, 102

- Erazm z Rotterdamu 63
 Erdtracht Lucjan Frank 73
- Fabianowski Andrzej 21
 Feliksiak Elżbieta 86
 Ferdynand Aragoński, król Hiszpanii 16
 Forycki Remigiusz 79
 France Anatole 73
 Frank Józef 93
 Fredro Aleksander 57–69
 Freud Zygmunt 124
 Fros Henryk 73, 76
- Garewicz Jan 106
 Ghia Marco 71
 Goethe Johann Wolfgang 82, 109, 110
 Gomulicki Juliusz Wiktor 16, 29, 31, 32
 Goreń Anna 80
 Goreń Andrzej 80
 Gosławski Maurycy 13
 Goszczyński Seweryn 35
 Górski Artur 16, 20, 21
 Górski Konrad 16, 22
 Grabowski Michał 13
 Grimm Jakub 8, 70, 117, 118, 120, 125–127, 130, 131
 Grimm Wilhelm 8, 70, 117, 118, 120, 125–127, 130, 131
 Groza Aleksander 71–74, 77
 Grzegorz IX, papież 11
 Gumkowski Marek 64
- Hahn Wiktor 24, 25
 Hartwig Julia 15, 16
 Hell Maximilian 95
 Hertz Paweł 29
 Heska-Kwaśniewicz Krystyna 17
 Hiszpański Kazimierz 17
 Hocke Gustav René 106, 107
 Hoffmann-Piotrowska Ewa 21
 Homer 26
 Hrabec Stefan 16, 21
 Hughes Robert 18
 Hugo Wiktor 39, 82, 121
- Ingłot Mieczysław 60, 93, 113, 115, 119, 122, 123
- Innocenty III 11
 Izabela Kastyljska, królowa Hiszpanii 16
- Jakub I, król Anglii 19
 Jakubowski Wiktor 81
 Jamrozik Elżbieta 95
 Jandołowicz Marek (ksiądz Marek) 41–43
 Janion Maria 79, 125
 Januszkiewicz Eustachy 23
 Jarząbek Dorota 80
 Jasińska-Wojtkowska Maria 42
 Jaspers Karl 104, 105
 Jaworska Elżbieta 22
 Jaworska Justyna 79
 Jeżewski Władysław 18
 Joczowa Maria 93
 Jodełka-Burzecki Tomasz 116, 117, 126, 128
 Julian Apostata, cesarz rzymski 18
 Jung Carl Gustav 124
- Kaleta Roman 47
 Kalinowska Maria 26
 Kallenbach Józef 21
 Kania Ireneusz 71
 Kamiński Ludwik 30
 Kapelański Helena 118
 Karłowicz Jan 12
 Kasjan Jan Mirosław 127
 Kencki Patryk 65, 68
 Kerényi Karl 84, 87, 88
 Kiślak Elżbieta 64
 Kitowicz Jędrzej 51
 Kleiner Juliusz 24, 25, 52, 114, 116
 Kleist Heinrich, von 101
 Klibansky Raymond 103, 106, 107, 110
 Klingemann August (Bonawentura) 89
 Knapiesz (właśc. Grzegorz Knapki) 63
 Kolankiewicz Leszek 79
 Kopaliński Władysław 13, 14, 70–72, 74–76
 Korotkich Krzysztof 103
 Kosnarewicz Elwira 101
 Kostenicz Ksenia 21
 Kowalski Piotr 75, 76
 Krasiński Wincenty 13
 Krasiński Zygmunt 8, 13, 28, 29, 32, 33, 50, 73, 87, 114
 Kretschmerowa Alicja 96

- Kridl Manfred 24
 Krukowska Halina 110
 Kryczyńska-Pham Anna 84, 103
 Kryński Adam 12
 Krzeczkowski Józef 30
 Krzemieniowa Krystyna 89
 Krzyżanowski Julian 24, 47, 48, 84, 117, 118
 Kucharski Eugeniusz 62
 Kulas Dariusz 104
 Kuźniar Jan 24
- Łachnicki Emanuel 92
 Lelewel Joachim 21
 Leonardo da Vinci 202
 Lermontow Michaił 8, 80–83
 Leśmian Bolesław 76
 Leszczyński Marcin 26
 Lewandowski Ignacy 18
 Lewinówna Zofia 35, 36, 38, 40, 44, 46, 50
 Linde Samuel Bogumił 12, 87
 Litwornia Andrzej 30
- Ławski Jarosław 87, 103
 Łyszczynski Kazimierz 12
- Maciejewski Jarosław 86
 Maciejewski Marian 35, 42, 47, 50
 Makowiecka Zofia 21
 Malczewski Antoni 8, 86–91, 93, 94
 Mannheim Karl 82
 Markiewicz Henryk 17, 56, 57, 62, 63, 68, 97
 Mesmer Franz Anton 92–97, 99, 102
 Michał Anioł (właśc. Michelangelo Buonarroti) 107
 Michelsen Leopold 24
 Mickiewicz Adam 8, 13, 16, 17, 20–25, 27–30, 32, 33
 Miłobędzki Adam 19
 Moliere (właśc. Jean Baptiste Poquelin) 60
- Navratil Leo 79
 Nawrocka Ewa 115, 130
 Niedźwiedzki Władysław 12
 Niemcewicz Julian Ursyn 46
 Norwid Cyprian Kamil 8, 11, 16, 29, 31–33, 80
- Nowak Zbigniew Jerzy 16, 22, 25
 Nowosilcow Nikołaj 32
- Ochorowicz Julian 101
 Ocieczek Renarda 11
 Oesterline Franzl 95
 Omar I (Umar Ibn al-Chattab), kalif arab. 32
 Oesterreicher-Mollwo Marianne 75
 Outram Dorinda 93
- Panasiuk Ryszard 81
 Panofsky Erwin 103, 106, 107, 110
 Paskiewicz Iwan 34
 Pecold Kazimierz 24
 Pelc Jerzy 24
 Perlin Jacek 17
 Perlin Oskar 17
 Perrault Charles 73, 118
 Picon Gaetan 105
 Piechota Marek 11, 15, 17, 28
 Pigoń Stanisław 56, 61, 62
 Pinetti Giuseppe 71
 Piwińska Marta 83
 Plewniak Jerzy 85
 Płonka-Syroka Bożena 92–95, 99, 101
 Płoszewski Leon 16, 20
 Podgórska-Klawe Zofia 95
 Poe Edgar Allan 75–77
 Pol Wincenty 56
 Pomorski Adam 109
 Poniatowski Stanisław August, król Polski 41, 54
 Pontormo Jacopo 106
 Poszman Antoni 92
 Potocki Mikołaj 43–48, 52–55
 Potocki Stanisław 93
 Potocki Wacław 19
 Praz Mario 122
 Prokopiuk Jerzy 75
 Prussak Maria 16, 21, 22
 Przybylski Ryszard 87, 94
 Przybyła Zbigniew 27, 28, 40, 43, 84, 86
 Przychodniak Zbigniew 24
 Pugaczow Jemielian 39
 Pułaski Kazimierz 34
 Puszkina Jurij 19
 Puszkina Stiepan 19

- Radziwiłł Karol „Panie Kochanku” 37, 41,
43, 45, 48, 49, 50, 52, 53, 55
- Radziwiłł Krzysztof 23
- Reichenbach Karl, von 101
- Rejtan Tadeusz 44, 52
- Rejten Michał 38, 49
- Rodríguez de Silva y Velázquez Diego 18
- Romanowski Andrzej 17
- Ropelewski Stanisław 39, 45
- Rosiek Stanisław 79
- Ryba Janusz 80
- Rymkiewicz Jarosław Marek 62, 63
- Rzewuski Henryk 8, 34–37, 39–42, 44–46,
48, 50–55
- Rzońca Wiesław 11, 32
- Saganiak Magdalena 103
- Sawicki Stefan 42
- Sawrymowicz Eugeniusz 23
- Saxl Fritz 103, 106, 107, 110
- Schelling Friedrich Wilhelm Joseph von
81
- Schiller Friedrich 82
- Schlegel August Wilhelm 121
- Schopenhauer Arthur 106
- Scott Walter 82
- Sędziwój Michał 103, 104
- Shih Huang, cesarz chiński 15
- Sicińska Edyta 14, 15
- Sidorski Dionizy 49
- Siemieński Lucjan 45, 47
- Simon Alfred 79
- Siwicka Dorota 56, 63, 64, 115, 121, 122,
124
- Siwiec Magdalena 28, 86, 88, 89, 101
- Skutnik Dominika 89
- Skwarek Irena 7, 115, 130
- Sławiński Janusz 117
- Słowacka Salomea 23
- Słowacki Juliusz 8, 12, 23–30, 32, 33, 73, 80,
83–86, 90, 91, 113–131
- Sobieski Jan III, król Polski 12
- Sobol Elżbieta 87
- Sokół Lech 94
- Sołtan Adam 28, 29
- Staff Leopold 116, 117
- Stefanowska Zofia 16, 21, 22
- Sudolski Zbigniew 13, 28
- Szalsza Marek 106
- Szargot Maciej 95–97, 111
- Szary-Matywiecka Ewa 31
- Szekspir William 81, 121
- Szmydtowa Zofia 35, 39
- Szyrmer Ludwik 94
- Szweykowski Zygmunt 36, 37, 39, 41, 53
- Ślisz Andrzej 34
- Śliwiński Artur 12
- Śliwowska Wiktoria 23
- Śniadecka Ludwika 28
- Śniadecki Jan 93
- Śniadecki Jędrzej 93
- Świtkowski Piotr 93
- Tarnowski Marcei 118, 126
- Tazbir Janusz 12, 51
- Torlonia Alessandro, książę 28
- Torquemada Tomasz 16, 17, 19, 20, 26
- Treugutt Stefan 113–116, 121
- Trillat Etienne 95
- Trojanowiczowa Zofia 29
- Truffaut François 16
- Turczyn Małgorzata 89
- Tuwim Julian 71, 94, 98
- Twardowski Samuel 19
- Ursel Marian 64
- Walens, cesarz rzymski 18
- Walentynian I, cesarz rzymski 18
- Wasilewski Zygmunt 35
- Waśko Andrzej 35, 39
- Wawrzkowicz Stanisław 17
- Weintraub Wiktor 39, 53, 54
- Wicherski Feliks 30
- Witkowska Alina 115, 121–123
- Witwicki Stefan 13, 39
- Władysław IV, król Polski 19
- Wolf Bolesław Maurycy 29
- Wolter (właśc. François-Marie Arouet) 52
- Wołodkowicz Ignacy (właśc. Michał) 44, 49,
50, 53
- Wortman Stefania 118
- Wyczańska Irena 97

Wyka Kazimierz 61, 97
Wyrzykowski Stanisław 76

Zagórski Jerzy 81
Załużski Roman 29
Zan Tomasz 22, 92
Zante Solomon 24

Zeler Bogdan 17
Zeltzer Janina 23
Zgorzelski Czesław 16, 22
Zielińska Marta 22
Żeleński-Boy Tadeusz 56
Żmigrodzka Maria 35, 39, 45, 89, 97

Opracowali
Marta Kalarus i Oskar Kalarus

Redaktor
Joanna Szewczyk

Projektant okładki
Tomasz Gut

Redaktor techniczny
Andrzej Pleśniar

Korektor
Katarzyna Kondracka

Łamanie
Grażyna Szewczyk

Copyright © 2016 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-8012-888-0
(wersja drukowana)

ISBN 978-83-8012-889-7
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 8,75. Ark. wyd. 11,5. Papier offset.
kl. III, 90 g Cena 20 zł (+ VAT)

Druk i oprawa: „TOTEM.COM.PL Sp. z o.o.” Sp.K.
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław

Więcej o książce

Cena 20 ZŁ | ISSN 0208-6336
(+VAT) | ISBN 978-83-8012-889-7